

DE POSITIE VAN HET MOEDERTAALONDERWIJS IN VLAANDEREN

Aanleiding

Er wordt geregeld geklaagd over de taalvaardigheid van scholieren, en van afgestudeerden van het voortgezet of secundair onderwijs in Nederland en Vlaanderen, en die klachten worden erg snel omgezet in klachten over het peil van het moedertaalonderwijs.

Zowel in het onderwijs zelf als daarbuiten vallen dergelijke vragen te beluisteren. De vragen of klachten hebben betrekking enerzijds op de al dan niet vermeende gebrekkige resultaten van dat onderwijs, anderzijds op de mogelijke oorzaken van die - subjectief of objectief - teleurstellende resultaten.

Op voorstel van de Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren besliste de Nederlandse Taalunie in 1985 op korte termijn een onderzoek te laten instellen naar de positie van het Nederlands in het onderwijs. De opdracht betrof het onderwijs in het Nederlands aan autochtone leerlingen, in het basis- en voortgezet of secundair onderwijs. Daarbij werd uitdrukkelijk gevraagd aandacht te besteden aan de rol van de overheid in dezen.

De opdracht om deze inventarisatie uit te voeren werd verleend aan prof. dr. H. Wesdorp (Universiteit van Amsterdam, Stichting Centrum voor Onderwijsresearch) en prof. dr. Fr. Daems (Universiteit Antwerpen-UFSIA & UIA). Zij werden bij het werk bijgestaan door resp. mevr. E. Teyssie en mevr. R. Rymenans. De inventarisatie en de totstandkoming van het rapport werden mogelijk gemaakt door een subsidie van de Stichting voor Onderzoek van het Onderwijs (SVO), het Nederlandse Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, en de Nederlandse Taalunie.

Dit alles gebeurde onder auspiciën van het Nederlands-Vlaamse Overleg Onderwijsresearch en -Documentatie (OORD). Binnen een relatief korte tijd hebben de auteurs een rapport samengesteld, waarbij in tien parallelle hoofdstukken de positie van het onderwijs in het Nederlands en de rol van de overheid daarbij in Nederland en België werden beschreven. Daartoe hebben zij gesteund op schriftelijke bronnen, en op informatie verstrekt door een tachtigtal informanten.

Het rapport bestaat uit een gemeenschappelijk inleidend hoofdstuk 0, en een gemeenschappelijk hoofdstuk 11 met

conclusies en aanbevelingen. Deel B bevat tien hoofdstukken over de positie van het onderwijs in het Nederlands in Vlaanderen.

Het onderwijssysteem in Vlaanderen

Karakteristiek voor het onderwijssysteem in Vlaanderen is dat er drie onderwijsnetten bestaan met ideologische eigenheid : het rijksonderwijs, het officieel gesubsidieerd onderwijs (provinciaal en stedelijk/gemeentelijk), en het vrij gesubsidieerd onderwijs (overwegend katholiek). Door de wet van 29.5.1959 beschikken de gesubsidieerde netten over een zgn. 'pedagogische vrijheid', die inhoudt dat elke inrichtende macht het recht heeft binnen door de landelijke overheid bepaalde randvoorwaarden het onderwijs te organiseren naar eigen pedagogisch of ideologisch inzicht. Meestal hebben scholen of scholengemeenschappen elk hun eigen inrichtende macht. Voor het rijksonderwijs daarentegen berust de inrichtende macht bij de nationale minister van onderwijs.

Welke 'overheid' verantwoordelijkheid draagt voor de verschillende aspecten van het onderwijs in het Nederlands is op deze manier niet altijd gemakkelijk te identificeren. Er is om te beginnen de nationaal-Belgische minister van onderwijs (D. Coens) en de nationale administratie (het ministerie van onderwijs). Binnen de regionale Vlaamse deelregering is er echter ook een minister (T. Kelchtermans) met een, zij het nog vrij beperkte, bevoegdheid voor onderwijs.

Het nationaal-Belgische ministerie vormt op die manier zowat de enige overheid voor het rijksonderwijs. De andere onderwijsnetten hebben naast het ministerie, als overheid ook nog de inrichtende machten, en in zekere zin ook de overkoepelende verenigingen of verbonden, die op hun beurt ook een onderwijsbeleid voeren.

Dit alles heeft o.m. als gevolg dat er op veel verschillende plaatsen overheden zijn die elk ook iets kunnen doen ter bevordering van het onderwijs in het Nederlands. Maar er is geen enkele afdeling die zich specifiek of uitsluitend met dit onderwijs bezig houdt.

Het wettelijke kader

De urenaantallen Nederlands worden in de eerste plaats bepaald door de nationale overheid. In het lager onderwijs wordt 21,5 tot 25 % van de beschikbare tijd voor Nederlands uitgetrokken. In het secundair onderwijs is die tijd veel kleiner : tussen 6,25 en 12,5 %. Die tijd ligt het laagst in het beroepsonderwijs, waar precies vaak ook de meest taalzwakke leerlingen te vinden zijn. De vernieuwingen

in het secundair onderwijs hebben vaak tot een (volgens insiders té) drastische inlevering van de urenaantallen Nederlands geleid.

Door middel van leerplannen, omzendbrieven van de inspectie e.d.m. schrijven de overheden inhouden voor. Er zijn echter bijna geen betrouwbare gegevens over de feitelijke praktijk van het onderwijsaanbod Nederlands.

In termen van uren leeropdracht lijkt de leraar Nederlands in het secundair onderwijs er beter voor te staan dan zijn Nederlandse collega. Toch is het moeilijk de twee te vergelijken, omdat niet duidelijk is hoe sterk de ondersteuning is die de leraren genieten. Onderzoek naar de feitelijke taakzwaarte van de leraren Nederlands is in België niet gedaan, in Nederland wel.

Scholing en nascholing

De studieduur voor kleuterleid(st)er, onderwijzer(es) en regent(es) werd recentelijk van twee op drie jaar gebracht. In de betrokken lerarenopleidingen wordt het als een ernstig probleem ervaren dat het totale aantal uren voor Nederlands en vakdidactiek Nederlands helemaal niet is toegenomen. Bovendien wordt hier geklaagd over een groot aantal (taal)zwakke kandidaten.

De inhoud en de duur van de universitaire lerarenopleiding voldoen niet. De aggregatie beschikt wettelijk niet over financiering, en daardoor over weinig personeel. Daardoor wordt hier ook relatief weinig onderwijsgericht onderzoek verricht. Tegelijk houdt het curriculum neerlandistiek in de Germaanse Filologie weinig of geen rekening met het feit dat veel van deze studenten zich op een beroep als leraar Nederlands voorbereiden. Een nieuwe wet op de aggregatie, die in een extrajaar voor de lerarenopleiding zou voorzien, lijkt dringend nodig. Bij alle typen van lerarenopleiding doet zich het probleem voor dat de inhoudelijke coördinatie tussen vakdidactische opleiding in de lerarenopleiding, en de stageschool en de mentoren zeer moeilijk is. Een gestructureerde combinatie van pre-service en in-service training bestaat in de werkelijkheid niet.

Onderwijs in het Nederlands verloopt voor een niet onbelangrijk deel via het onderwijs in de andere schoolvakken. Die leraren worden op deze taak in hun studie helemaal niet voorbereid. Het steunvak Nederlands in de middelbare normaalscholen lijkt in de praktijk hier ook niet op gericht te zijn.

Over de behoeften aan en de effecten van de nascholing Nederlands zijn geen harde gegevens bekend. Er bestaan zeer vele nascholingsinitiatieven waartussen weinig coördinatie bestaat. Nascholing wordt vaak gegeven door vrijwilligers aan vrijwillige deelnemers, zodat slechts een beperkt aantal leerkrachten bereikt worden.

Ondersteuning van leerkrachten

De ondersteuning van de leerkrachten verloopt in de eerste plaats via de inspecties. Een ernstig probleem daarbij is dat de inspecties vaak overvraagd worden : zij zijn voor een groot aantal leraren bevoegd, en zij worden betrokken bij allerlei administratieve zaken, leerplanontwikkeling, nascholing, leermiddelenevaluatie, innovatie enz.

De diocesane inspecteurs Nederlands in het vrij gesubsidieerd onderwijs vervullen hun inspectie naast een opdracht als leraar.

De pedagogische centra van het rijk en van het stedelijk onderwijs (Antwerpen en Gent) hebben slechts een kleine staf. In het vrij onderwijs zijn er nog bijna geen.

Curriculumontwikkeling

Het curriculum Nederlands op een school is de concrete realisering van wat door leerplannen en leermiddelen wordt voorgeschreven of voorgesteld.

De leerplannen spelen hierbij een belangrijke rol omdat zij in de grote lijnen de inhoud van het onderwijs Nederlands voorschrijven. Problematisch is dat de leerplancommissies, die de leerplannen ontwerpen, bestaan uit leden van de inspectie en voltijdse leraren, d.w.z. dat zij noch de tijd, noch de mogelijkheid hebben om terdege rekening te houden met de vakliteratuur en de onderzoeksgegevens uit het binnen- en vooral het buitenland (b.v. in verband met schrijven, lezen, taalbeschouwing enz.). Zij kunnen nauwelijks een beroep doen op ondersteuning door deskundigen.

Er is een (gelukkig) begin van samenwerking tussen de leerplancommissies van verschillende onderwijsniveaus. Samenwerking tussen leerplancommissies van verschillende onderwijsnetten is - vanwege het principe van de 'pedagogische vrijheid' ? - onbestaande, zodat hetzelfde werk overgedaan wordt.

Het lijkt wenselijk dat de leerplancommissies ondersteund zouden worden door een soort van Vlaamse tegenhanger van de Nederlandse Stichting voor de Leerplanontwikkeling (SLO), zodat tegelijk ook samenwerking met Nederland mogelijk zou worden.

De ontwikkeling van leermiddelen (leerboeken, en meer recentelijk educatieve courseware) gebeurt eveneens op vrije basis, voornamelijk via de uitgeverijen. Ook hier is het gevolg van de versnippering van de krachten dat de kwaliteit van de leermiddelen naar beneden gedrukt wordt.

Innovatie

De grootscheepse vernieuwingen door middel van het Vernieuwd Lager Onderwijs (VLO), het Vernieuwd Secundair Onderwijs (VSO) en het Vernieuwd Beroepssecundair Onderwijs (VBSO) zijn vooral van formele en structurele aard. Het VLO werkt met de verouderde leerplannen taal. In het VBSO wordt in de experimenten in de pilootscholen gewerkt aan integratie van Nederlands met andere vakken. Het wordt als een probleem gevoeld dat in al deze vernieuwingen de inhoudelijke kant van het Nederlands nauwelijks of niet onderwerp van vernieuwing is.

Een ander ernstig probleem is de drastische vermindering van de urenaantallen voor Nederlands.

De begeleiding op de scholen bij deze vernieuwingen is vooral van algemeen-onderwijskundige aard, niet van vakinhoudelijke.

Leermiddelenevaluatie

Een systematische inventarisatie en evaluatie van de leermiddelen (met name schoolboeken, en educatieve courseware) ontbreekt. De enkele verbeteringsraden die werken leveren alleen niet becommentarieerde en daardoor weinig informatieve lijsten van boeken op die op school gebruikt mogen worden. Leraren hebben op die manier weinig informatie bij de keuze van een schoolboek.

Daarnaast moet vastgesteld worden dat tal van schoolboeken Nederlands (ook de goedgekeurde) vakinhoudelijk en vakdidactisch als volkomen verouderd dienen te worden beschouwd.

Kwaliteitsbewaking onderwijsresultaten

De kwaliteitsbewaking door de inspectie is vooral bewaking van het onderwijsproces, niet van het 'produkt' : via leerplannen, richtlijnen, nascholing en besprekingen anticiperen ze a.h.w. Probleem is vaak alweer de grote taakbelasting.

Centrale selectieve of eindtoetsen bij basis- of secundair onderwijs bestaan er niet. De leraren Nederlands hebben

individueel de verantwoordelijkheid te waken over de kwaliteit van hun onderwijsresultaten. Onderzoek naar de kwaliteit van de toetsen in het vrij secundair onderwijs wijst een grote verscheidenheid in de waarde van die toetsen uit. Wel een kwaliteitsbewakende functie hebben de kantonnale examens, de interdiocesane toetsen, en de centrale toetsen van het stedelijk onderwijs Antwerpen en Gent. Over de kwaliteit van deze toetsen is men het vaak niet eens. De vraag is ook in welke mate de uitkomsten ervan opgevolgd worden.

Bij het beoordelen van de geschiktheid van de laatstejaars van het secundair onderwijs moet met de 'beheersing van de moedertaal' rekening worden gehouden. Deze is echter niet geoperationaliseerd.

Tenslotte is er ook de homologatiecommissie, die echter voornamelijk nagaat of het leerplan afgewerkt is, en die niet echt over de kwaliteit waakt.

Een essentiële voorwaarde voor kwaliteitsbewaking van de onderwijsresultaten is dat men normen heeft : wat moet een leerling bij het eind van de basisschool of van het secundair onderwijs aan taalvaardigheid beheersen ? Daarover bestaan alleen impressionistische indrukken, niet gebaseerd op enig onderzoek.

Het lijkt dan ook wenselijk dat er een vorm van peilingsonderzoek wordt gedaan, onderzoek dat zo wordt opgezet dat er conclusies voor de praktijk van het onderwijs in het Nederlands uit getrokken kunnen worden.

Onderwijsonderzoek

Onderzoek in het domein van het onderwijs in het Nederlands, gericht hetzij op de behoeften van de onderwijsgevenden, hetzij op de ondersteuning van het overheidsbeleid is dun gezaaid. Het onderzoek dat wel gebeurt, komt er veelal op eigen initiatief van de onderzoekers. Opdrachten tot onderzoek m.b.t. het onderwijs in het Nederlands komen er niet.

De verklaring is complex :

- het ontbreekt aan initiatiefnemers ;
- het onderwijsonderzoek is traditioneel vooral van algemeen-onderwijskundige aard ;
- de universitaire lerarenopleidingen, waar dit onderzoek op zijn plaats zou zijn, hebben noch mankracht noch academische status, terwijl de faculteiten Letteren en Wijsbegeerte meer in 'zuiver' taalkundig of literatuurwetenschappelijk onderzoek geïnteresseerd zijn.

Aansluitingsproblematiek

In vorige hoofdstukken is erop gewezen dat men om kwalitatief hoogstaand onderwijs in het Nederlands te kunnen realiseren, een scherp beeld moet hebben van wat van leerlingen bij het einde van het lager en secundair onderwijs verwacht mag worden. Men zou dus moeten weten welke eisen of verwachtingen leven bij het secundair onderwijs t.a.v. het basisonderwijs, en wat het hoger onderwijs, het bedrijfsleven, en de samenleving verwachten van schoolverlaters.

Zulke inventarisatie is in Vlaanderen totnogtoe niet gemaakt. De paar onderzoeken naar de aansluiting tussen lager en secundair onderwijs, en tussen secundair onderwijs en hoger onderwijs of bedrijfsleven, die wel zijn gebeurd, zijn uiteindelijk zeer beperkt gebleven.

Daarom is het onmogelijk na te gaan in welke mate het onderwijsaanbod tegemoet komt aan de vooropgestelde doelstellingen, en of die doelstellingen gerechtvaardigd zijn.

Conclusies en aanbevelingen

De conclusies en aanbevelingen van het rapport zijn gelijklopend voor Nederland en België.

Bij de inventarisatie werd vastgesteld dat zeer veel mensen 'iets' aan het moedertaalonderwijs doen, maar ook dat er een zeer grote versnippering van de krachten is. Ook werd vastgesteld dat de velen die zich voor de verbetering van het onderwijs in het Nederlands inzetten - dat zijn in de eerste plaats de leraren zelf - ernstig geremd worden door een gebrek aan ondersteuning. De mensen die betrokken zijn bij de leerplanontwikkeling, de ontwikkeling van leermiddelen, de innovatie, en de professionalisering van de onderwijsgevenden, hebben noch de tijd noch de ruimte om zich op de hoogte te stellen van wat uit onderzoek bekend is, of om zelf het nodige onderzoek aan te vatten. De wetenschappelijke instellingen besteden geen gerichte aandacht aan moedertaalonderwijskundig onderzoek.

Als onze samenleving een beter onderwijs in het Nederlands wenst, dan zal ze volgens de samenstellers van het rapport Wesdorp-Daems aandacht moeten besteden aan :

- de grote nood aan ondersteuning van het moedertaalonderwijs ;
- de behoefte aan onderzoeks- en ontwikkelingswerk ;
- de wenselijkheid van samenwerking en coördinatie, in elk land en tussen Nederland en België.

Het rapport Wesdorp-Daems doet daarom twee grote aanbevelingen aan de respectieve onderwijsoverheden in Nederland en België, aanbevelingen die de Nederlandse Taalunie mee ter harte zou kunnen nemen :

1. het onderwijs in het Nederlands maken tot beleidsprioriteit van het onderwijsbeleid in beide landen ;
2. het instellen van een speciale gemengde Belgisch-Nederlandse taakgroep Nederlands, die de respectieve overheden gefundeerd advies kan verschaffen.

De auteurs stellen daarbij dat de verschillende betrokken overheden niet met handelen hoeven te wachten. Ze zijn van oordeel dat een inventief en creatief beleid in staat moet zijn een aantal dingen in het onderwijs in het Nederlands te herschikken en anders aan te pakken, ook in een tijd van besparingen. Voorwaarde is dat de betrokkenen overtuigd zijn van de noodzaak van een beter moedertaal-onderwijs.

Fr. Daems
Bieststraat 160
2970 Hever

BIBLIOGRAFIE

H. Wesdorp, E. Teyse, Fr. Daems & R. Rymenans : De positie van het onderwijs in het Nederlands en de rol van de overheid in Nederland en Vlaanderen. Nederlandse Taalunie, s.l., 1986.